

UNIVERZITET U BEOGRADU
FAKULTET ZA SPECIJALNU
EDUKACIJU I REHABILITACIJU

UNIVERSITY OF BELGRADE
FACULTY OF SPECIAL EDUCATION
AND REHABILITATION

12.

MEĐUNARODNI
NAUČNI SKUP
„SPECIJALNA
EDUKACIJA I
REHABILITACIJA
DANAS”

12th

INTERNATIONAL
SCIENTIFIC
CONFERENCE
“SPECIAL
EDUCATION AND
REHABILITATION
TODAY”

ZBORNIK RADOVA

PROCEEDINGS

Beograd, Srbija
27-28. oktobar 2023.

Belgrade, Serbia
October 27-28th, 2023

UNIVERZITET U BEOGRADU – FAKULTET ZA
SPECIJALNU EDUKACIJU I REHABILITACIJU

UNIVERSITY OF BELGRADE – FACULTY OF
SPECIAL EDUCATION AND REHABILITATION

12. MEĐUNARODNI NAUČNI SKUP
SPECIJALNA EDUKACIJA I REHABILITACIJA DANAS
Beograd, 27–28. oktobar 2023. godine

Zbornik radova

12th INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE
SPECIAL EDUCATION AND REHABILITATION TODAY
Belgrade, October, 27–28th, 2023

Proceedings

**12. MEĐUNARODNI NAUČNI SKUP
SPECIJALNA EDUKACIJA I REHABILITACIJA DANAS
Beograd, 27–28. oktobar 2023. godine
Zbornik radova**

**12th INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE
SPECIAL EDUCATION AND REHABILITATION TODAY
Belgrade, October, 27–28th, 2023
Proceedings**

Izdavač / Publisher

Univerzitet u Beogradu – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju
University of Belgrade – Faculty of Special Education and Rehabilitation

Za izdavača / For publisher

Prof. dr Marina Šestić, dekan

Glavni i odgovorni urednik / Editor-in-chief

Prof. dr Svetlana Kaljača

Urednici / Editors

Prof. dr Ljubica Isaković
Prof. dr Sanja Ćopić
Prof. dr Marija Jelić
Doc. dr Bojana Drljan

Recenzenti / Reviewers

Prof. dr Tina Runjić
Sveučilište u Zagrebu, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet, Hrvatska
Prof. dr Amela Teskeredžić
Univerzitet u Tuzli, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet, Bosna i Hercegovina
Prof. dr Slobodanka Antić, prof. dr Milica Kovačević, doc. dr Nevena Ječmenica
Univerzitet u Beogradu – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, Srbija

Lektura i korektura / Proofreading and correction

Dr Maja Ivanović
Maja Ivančević Otanjac

Dizajn i obrada teksta / Design and text processing

Biljana Krasić
Zoran Jovanković

Zbornik radova biće publikovan u elektronskom obliku / Proceedings will be
published in electronic format

Tiraž / Circulation: 200

ISBN 978-86-6203-174-7

Ministarstvo nauke, tehnološkog razvoja i inovacija Republike Srbije učestvovalo
je u sufinansiranju budžetskim sredstvima održavanje naučnog skupa (Ugovor o
sufinansiranju – evidencioni broj 451-03-1657/2023-03).

PREDNOSTI I NEDOSTACI RADA NA DALJINU – PERCEPCIJA STRUČNJAKA

Špela Golubović**¹, Mirjana Đorđević², Snežana Ilić²

¹Univerzitet u Novom Sadu – Medicinski fakultet, Srbija

²Univerzitet u Beogradu – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, Srbija

Uvod: Rad na daljinu može pomoći da se poveća pristup uslugama intervencije u ranom detinjstvu, posebno za porodice koje žive u udaljenim područjima ili u mestima gde ne postoje stručnjaci i timovi koji mogu da pruže ove usluge.

Cilj: Cilj ovog istraživanja je ispitati koje prednosti i nedostatke rada na daljinu u pružanju usluga rane intervencije navode stručnjaci koji pružaju podršku porodicama.

Metode: Uzorak je činilo 43 stručnjaka koji su prošli obuku za pružanje podrške u okviru porodično orijentisane rane intervencije. Učesnici su anonimno popunjavali onlajn upitnik Skala prednosti i nedostataka rada na daljinu, koja je pored osnovnih podataka o polu i učestalosti rada na daljinu sadržala 14 pitanja koja su se odnosila na prednosti i nedostatke rada na daljinu.

Rezultati i zaključak: Stručnjaci navode da prilikom rada na daljinu najveće prednosti vide u većoj dostupnosti porodicama, boljoj ekonomičnosti u pružanju usluga, kao i većoj fleksibilnosti, zadovoljni su saradnjom sa porodicama, kao i sa kolegama. Kao nedostatke navode probleme sa ovladavanjem tehnologijama, dostupnost tehnologija, odsustvo direktnog kontakta sa kolegama, kao i nedostatak informacija od kolega.

Cljučne reči: rana intervencija, rad na daljinu, stručnjaci

UVOD

Poslednih decenija digitalna tehnologija pokreće kako ekonomski rast, tako i društvene promene. Veliku ulogu u transformaciji širenja upotrebe tehnologije u našem svakodnevnom životu imala je pandemija Covid-19, koja je dovela do eksponencijalnog ubrzanja upotrebe tehnologije i značajne promene percepcije digitalizacije u našim ekonomijama i društvima (Ingusci et al., 2023).

** spela.golubovic@mf.uns.ac.rs

Pandemija COVID-19 je imala veliki uticaj i na način pružanja usluga i podrške maloj deci sa smetnjama i/ili kašnjenjem u razvoju i njihovim porodicama. Merama socijalnog distanciranja i naredbama o ostanku kod kuće, mnoge porodice nisu bile u mogućnosti da nastave sa dotadašnjim uslugama podrške koje su najčešće pružane u ustanovama i realizovane u ličnom kontaktu stručnjaka i deteta, odnosno porodice, što je dovelo do poremećaja u pružanju ovih osnovnih usluga.

Pandemija je značajno uticala na način na koji su se pružale usluge rane intervencije u detinjstvu, te su profesionalci brzo usvojili alternativni način pružanja podrške deci i porodicama kroz rad na daljinu (*teleworking*). Iako je ovakav način rada brzo našao svoje mesto u svakodnevnoj praksi, dugo se smatrao kao privremeno rešenje koje je situacija sa pandemijom nametnula. Vremenom postao je „nova normalnost“ koja ima tendenciju da traje i da biva sastavni deo prakse (Rudolph et al., 2021).

Rad na daljinu poznat je kao način pružanja podrške porodicama putem tehnologije video konferencija. Izrazi „telezdravstvo“, „telemedicina“, „teleintervencija“, „teleterapija“, „telepraktika“ i „virtuelne posete“ često se koriste za opisivanje ovih usluga posredovanih tehnologijom na daljinu (Savić, 2020). Zajedničko im je da se odnose na obavljanje posla, određenog radnog zadatka korišćenjem platformi za videokonferencije i drugih digitalnih tehnologija, van prostora institucije u kojoj je osoba zaposlena i na taj način ona komunicira sa porodicama, kolegama ili osobama koje su uključene u zajednički rad. Ovo je dovelo do porasta upotrebe digitalnih tehnologija i rada na daljinu koji je postao sve popularniji pristup pružanju usluga rane intervencije u detinjstvu, najpre tokom pandemije, a i kasnije.

Rad na daljinu se pojavio kao alternativa tradicionalnim, individualnim, terapijskim sesijama za malu decu, omogućavajući im da nastave da primaju preko potrebne intervencije iz udobnosti svojih domova. Dok se upotreba rada na daljinu u intervenciji u ranom detinjstvu pokazala kao korisno sredstvo tokom pandemije, takođe je pokrenula važna pitanja o njegovoj efikasnosti, prednostima i nedostacima. Istraživanje Evropske komisije za digitalnu ekonomiju (European Commission Digital Economy, 2021) pokazalo je da je ovakav vid rada u većini kompanija pomogao da se smanji broj službenih putovanja, potrošnja materijala, opreme, i pre svega je olakšao rad na udaljenim lokacijama. Kada je reč o prednostima rada na daljinu u vezi sa uslugama koje se pružaju deci sa smetnjama u razvoju i njihovim porodicama, izdvajaju se mogućnosti većeg dosezanja porodica, praktičnost i fleksibilnost pružanja usluga, isplativost, veća uključenost porodice i bolja mogućnost praćenja rezultata rada (Cole et al., 2019; Pinkerton et al., 2022; Steed et al., 2022). Rad na daljinu može pomoći da se poveća pristup uslugama intervencije u ranom detinjstvu, posebno za porodice koje žive u udaljenim područjima ili u mestima gde ne postoje stručnjaci i timovi koji mogu da pruže ove usluge. Povezan je i sa povećanom stopom posvećenosti i skraćenim vremenom putovanja za porodice (Rettinger et al., 2021). U istraživanju Hao i saradnika (2020) istaknuto je da rad na daljinu može pomoći da se osigura da sve porodice imaju pristup uslugama koje su im potrebne. Takođe, pružanje usluga rane intervencije sa bilo koje lokacije sa pristupom internetu, omogućava veću fleksibilnost u radu profesionalaca kako u zakazivanju termina susreta

sa porodicom, tako i uštedu u vremenu koje se odvaja za putovanje. Fleksibilnost se ogleda na nekoliko različitih načina. Stručnjaci koji su učestvovali u istraživanju su spomenuli mogućnost „posete“ tokom tipičnih porodičnih rutina, kao što je večera, kada bi pružaocu usluga inače bilo teško da prisustvuje lično. Porodice mogu da učestvuju u terapijskim sesijama iz udobnosti svojih domova i u vreme kada je to nazgodnije za dete i porodicu, odnosno u toku rutine koja je za porodicu bitna (Hao et al., 2020).

Eliminišući potrebu za kancelarijskim prostorom i putnim troškovima, rad na daljinu može pomoći u smanjenju ukupnih troškova pružanja usluga rane intervencije u detinjstvu. Sa druge strane, dostupni video materijali profesionalcima i roditeljima daju mogućnost da pregledaju snimke, analiziraju ih i prate razvoj deteta.

Međutim, rad na daljinu takođe dolazi sa nekim izazovima koji se moraju rešiti kako bi se osigurala njegova efikasnost (Yang et al., 2021; Steed et al., 2022). Rad na daljinu se u velikoj meri oslanja na tehnologiju, a tehničke poteškoće, kao što su loša internet konekcija ili kvar opreme, kvalitet slike videa i zvuka mogu poremetiti terapijske sesije i izazvati frustraciju i profesionalcima i porodicama. Za profesionalce predstavlja izazov da obezbede nadzor i podršku porodicama, posebno ako su one manje upoznate sa tehnologijom ili imaju ograničen pristup uređajima. Glavni nedostaci intervencije na daljinu koji se mogu predvideti jesu neznanje ili nedovoljno znanje u primeni tehnologije. Nedostatak odgovarajućih znanja i veština u vođenju konsultacija sa porodicom, poput zanemarivanja važnosti predstavljanja i upoznavanja sa porodicom, vode smanjenom poverenju porodica u intervenciju koja se pruža na ovaj način (Hjelm, 2005). Jedan od većih izazova rada na daljinu u intervenciji u ranom detinjstvu je uključivanje male dece u virtuelne susrete. Deca mogu imati poteškoća da sarađuju tokom virtuelnih susreta, a može im biti potrebna dodatna podrška roditelja ili staratelja da bi efikasno u njima učestvovala. Takođe, ograničena fizička interakcija između profesionalaca i dece, odsustvo kontakta kroz igru i fizički dodir može biti prepreka za rad u virtuelnom okruženju.

Vodeći računa o ovim izazovima i primenom strategija za njihovo rešavanje, pružaoci intervencija u ranom detinjstvu mogu uspešno da iskoriste rad na daljinu kako bi pružili visokokvalitetne usluge maloj deci i njihovim porodicama. Da bi pružanje podrške deci sa smetnjama u razvoju bilo efikasno i dostupno putem virtuelnih platformi, odnosno kroz rad na daljinu potrebno je osigurati da se na odgovarajući način integriše u sve sisteme (zdravstveni, obrazovni i sistem socijalne zaštite), te da se tretira kao uobičajen modalitet rada.

Pružaoци intervencija u ranom detinjstvu susreću se sa brojnim izazovima u osmišljavanju i implementaciji podrške deci i porodicama kako u direktnom radu, tako i kroz sve češći rad na daljinu. Iako postoji sve veći broj istraživanja koja ističu efikasnost rada na daljinu sa decom u ranom detinjstvu i njihovim porodicama, važno je prepoznati ograničenja i izazove koje nosi ovakav vid rada za same stručnjake.

CILJ

Cilj ovog istraživanja je ispitati koje prednosti i nedostatke rada na daljinu u pružanju usluga rane intervencije navode stručnjaci koji pružaju podršku porodicama dece sa smetnjama u razvoju ili s rizikom za njihov dalji razvoj.

METODE

Uzorak

U Srbiji je 2019. godine počeo intenzivniji razvoj unapređenih usluga intersektorskih, porodično orijentisanih ranih intervencija. U dvadesetak gradova/opština širom Srbije obučeni su stručnjaci za pružanje usluga rane intervencije i veliki broj porodica je uključen u programe podrške. Uzorak je činilo 43 stručnjaka (defektozi, psiholozi, socijalni radnici, pedagozi, vaspitači) od čega 40 (93%) ženskog pola i 3 (7%) muškog pola. Zbog heterogenosti uzorka u pogledu profila stručnjaka i malog broja ispitanika kada se dele u grupe preme profesiji, ovaj uzorak je posmatran u daljoj analizi kao jedinstven. Imajući u vidu da od profila stručnjaka mogu zavistiti i rezultati, ovo implicira da se rezultati ne mogu generalizovati na pojedine profesije, već samo na ovaj uzorak kao celinu. Svi stručnjaci su prošli osmodnevnu obuku za porodično orijentisane rane intervencije i članovi su timova za rane intervencije formiranih u različitim gradovima/opštinama u Srbiji i zaposleni su u jednoj od tri ustanove: u domu zdravlja, predškolskoj ustanovi ili u centru za socijalni rad.

Procedura i instrument

Učesnici koji su uključeni u istraživanje su anonimno popunjavali *on-line* upitnik koji je sadržavao pitanja koja se odnose na osnovne podatke o polu, struci; da li imaju iskustva u radu na daljinu; koliko često su u prilici da rade na daljinu; koji im je bio najveći izazov kada su počeli da rade na daljinu; u kojem su ponuđeni odgovori bili: korišćenje platforme za komunikaciju, postavljanje opreme, komunikacija sa porodicom, ali i opcija drugo, gde su ispitanici sami mogli da unesu odgovor. Drugi deo upitnika činilo je 14 pitanja koja su se odnosila na prednosti i nedostatke rada na daljinu. Ovaj deo *on-line* upitnika konstruisan je prema originalnom upitniku Skala prednosti i nedostataka rada na daljinu autora Inguši i saradnika (Ingucci et al., 2023), a pitanja su prevedena i adaptirana na srpski jezik.

Skala se sastoji od sedam tvrdnji koje se odnose na prednosti i sedam tvrdnji koje se odnose na nedostatke rada na daljinu. Pitanje na početku ove skale glasi: *Po vašem iskustvu, korišćenje alternativnih oblika rada (rad na daljinu) može dovesti do sledećeg*: nakon čega slede tvrdnje o prednostima, odnosno nedostacima ovakvog vida rada. Na date tvrdnje ispitanici označavaju stepen slaganja, zaokružujući odgovor na Likertovoj skali od 1 (nikako) do 4 (potpuno). Ostavljena je i mogućnost odgovora N/A = nije primenljivo.

Statistička obrada podataka

Za unos i obradu podataka korišćen je programski paket SPSS 20.0. Za potrebe analize i opisa strukture uzorka po relevantnim varijablama, korišćeni su prikazi frekvencija i procenata. Primenjena je neparametrijska statistika. Metode deskriptivne statistike upotrebljene su za određivanje mera centralne tendencije (Mean), mera varijabiliteta (standardna devijacija-Std. Deviation) i ekstremnih vrednosti (minimum i maximum) posmatranih numeričkih obeležja. U okviru metoda komparativne statistike korišćen je Studentov t-test. Granične vrednosti verovatnoće rizika su na nivou značajnosti 95% ($p \leq 0.05$) i 99% ($p \leq 0.01$).

REZULTATI SA DISKUSIJOM

Deskriptivna analiza opštih podataka o ispitanicima i njihovom iskustvu sa radom na daljinu pokazala je da je od ukupnog broja ispitanika ($N=43$) njih 32 (74,4%) imalo je iskustva u pružanju usluga ranih intervencija deci i porodicama na daljinu, dok 11 (21,6%) nije imalo takvih iskustava. Blizu polovine ispitanika koji su imali priliku da koriste ovakav način rada realizovali su ga retko, odnosno manje od jednog puta nedeljno. Najmanje je onih koji podršku porodicama na ovaj način pružaju svaki dan (5,4%), jednom nedeljno to čini 21,6%, a jednom u mesec dana 24,3%. Praksa pružanja podrške putem različitih virtuelnih platformi još uvek nije zaživela u punom smislu, niti je prihvaćena kao svakodnevni deo rada kod naših ispitanika. Ipak, podatak da polovina ispitanika primenjuje ovakav vid rada pokazuje pozitivan trend ka prihvatanju promena koje nosi savremena tehnologija. Prihvatanju ovakvog načina rada doprineli su i uslovi pandemije COVID-19 koji su doveli da se usled zatvaranja pronađe novi modalitet rada (Rodríguez-Modroño & López-Igual, 2021), a predviđanja su da će ovakav modalitet rada u budućnosti biti uobičajen, ako ne prevashodan način rada (What 800 Executives Envision for the Postpandemic Workforce, 2020).

Ispitanici kao najveći izazov koji su imali kada su počeli sa radom na daljinu, navode nedovoljno poznavanje korišćenja različitih virtuelnih platformi za komunikaciju poput Zoom-a, Viber-a, Skyp-a i slično (44,7%), zatim uspostavljanje kontakta sa porodicom (15,8%), a najmanji izazov bio je vezan za samo ovladavanje tehnikom (10,5%). Ovakvi rezultati u skladu su sa drugim istraživanjima gde se upravo ovladavanje tehnologijom i platformama za komunikaciju ističe kao jedna od vodećih barijera kada je reč o radu na daljinu (Garavand et al., 2022).

Stručnjaci su ocenjivali prednosti i nedostatke rada na daljinu i stepen slaganja ocenjivali na skali od jedan do četiri, gde je jedan najmanji nivo slaganja, a četiri potpuna saglasnost sa tvrdnjom.

U Tabeli 1 dati su podaci o ocenama ispitanika kada je reč o prednostima rada na daljinu. Rezultati pokazuju da su srednje vrednosti visoke, odnosno idu u pravcu izraženog slaganja sa datim tvrdnjama. Veća mogućnost uspostavljanja ravnoteže između potreba posla i porodice i/ili zadovoljavanja porodičnih potreba na odgovarajući način bitan je faktor koji doprinosi isticanju prednosti rada na daljinu. Obično se, u literaturi, ističu negativni efekti ovakvog rada na zdravlje i funkcionisanje

(sindrom sagorevanja, konflikti), ali primeri istraživanja koje navode Čembel i saradnici (Chambel et al., 2022) idu u prilog tome da se ovakvim radom dobija veća fleksibilnost u vezi sa porodičnim obavezama, više organizovanosti i kontrole nad vremenom, smanjenje konflikta posao – porodica pošto im ovakav način rada dozvoljava da pojedine porodične obaveze urade bez ugrožavanja posla. Tako i stručnjacima u ranoj intervenciji mogućnost dogovaranja susreta i viđanja sa porodicama u različito vreme pruža mogućnost da organizuju svoje privatne obaveze na drugačiji način.

Od navedenih prednosti najveću saglasnost ispitanici imaju u tvrdnji koja se odnosi na ekonomičnost i uštedu. Sa pozitivne strane, ekonomičnosti i/ili uštede vremena u putovanju pruža mogućnost da rad na daljinu ima potencijal da poveća dostupnost i doseg usluga rane intervencije u detinjstvu, posebno za porodice koje mogu imati poteškoća da pristupe uslugama zbog faktora kao što su mesto stanovanja, dostupnost ili problemi sa mobilnošću. Ova povećana dostupnost mogla bi dovesti do veće pravičnosti u pristupu uslugama rane intervencije u detinjstvu, što je važan faktor za obezbeđivanje da sva deca imaju priliku da ostvare svoj puni potencijal. Analizirajući benefite rada na daljinu, autori (Prasad et al., 2020; Savić, 2020) takođe ističu prednosti poput fleksibilnosti i smanjenja zahteva. Pored toga, rad na daljinu može pružiti veću fleksibilnost i udobnost za porodice i profesionalce, što bi moglo dovesti do povećanog angažmana i pridržavanja planova intervencije, što je potvrđeno i ranije navedenim istraživanjima. Rad na daljinu takođe može omogućiti veću saradnju i koordinaciju između stručnjaka za ranu intervenciju u detinjstvu jer oni mogu lakše da dele informacije i resurse. To doprinosi i uspostavljanju ravnoteže između potreba posla i porodice i/ili zadovoljavanja porodičnih potreba. Dobijeni rezultati saglasni su sa drugim istraživanjima kada je reč o organizaciji/planiranju rada i odnosima sa kolegama. Drugačije mogućnosti organizacije posla pružaju priliku da se postiže veća produktivnost, doprinosi boljem planiranju rada i upravljanja vremenom (Angelici & Profeta, 2020).

Tabela 1

Deskriptivni pokazatelji evaluacije prednosti rada na daljinu

	Min	Max	Mean	SD
1. Veća mogućnost usklađivanja ravnoteže između potreba posla i porodice i/ili zadovoljavanja porodičnih potreba na odgovarajući način.	1	4	3,07	0,65
2. Ekonomičnosti i/ili uštede vremena u putovanju.	2	4	3,47	0,60
3. Smanjenje stresa i više vremena na raspolaganju za sebe.	1	4	3,00	0,82
4. Mogućnosti samostalnog rada i/ili bolje koncentracije, organizacije/planiranja rada.	1	4	2,97	0,66
5. Bolji odnos sa kolegama i/ili nadređenima.	1	4	2,41	0,75
6. Povećano zadovoljstvo poslom.	1	4	2,90	0,82
7. Bolje korišćenje dostupne tehnologije.	2	4	3,30	0,74

*Min-minimum; Max-maksimum; Mean-srednja vrednost; SD-standardna devijacija

Među ispitanicima koji su učestvovali u ovom istraživanju nalazili su se i oni koji nisu imali prilike da deci i porodicama pružaju podršku na daljinu (Tabela 2). Zanimalo nas je da li postoji razlika u percepciji pozitivnih i negativnih strana rada na daljinu među onima koji to praktikuju i onima koji nemaju iskustva sa ovim vidom rada. Dobijeni podaci pokazuju da nema statistički značajnih razlika među posmatranim grupama, odnosno da svi imaju veoma sličnu percepciju pozitivnih strana rada na daljinu. Zanimljivo je da oni koji nemaju iskustvo u radu na daljinu neznatno više procenjuju da ovakav vid rada doprinosi smanjenju stresa i dobitku raspolaganjem vremena za sebe, kao i veću mogućnost samostalnog rada i/ili bolje koncentracije, organizacije/planiranja rada. Moguće je da ovi stručnjaci vide ovakav način rada komotnijim i samim tim manje stresnim. Sistematskim pregledom literature koja se odnosila na primenu rada na daljinu, posebno u periodu COVID-19 kada je i kod naših ispitanika ovakav načina rada postao deo prakse, Garavand i saradnici (2022) nalaze da su najveći benefiti povezani sa olakšanim načinom pružanja usluga, većim zadovoljstvom zaposlenih, podrškom od strane stručnjaka koja je dostupnija, smanjenjem troškova.

Tabela 2

Razlike među ispitanicima koji imaju/nemaju iskustva u radu na daljinu (prednosti)

		Da li imate iskustva u radu na daljinu?	N	Mean	SD	T	p
1. Veća mogućnost usklađivanja ravnoteže između potreba posla i porodice i/ili zadovoljavanja porodičnih potreba na odgovarajući način.	DA	31	3,10	0,70	0,38	0,25	
	NE	9	3,00	0,50			
2. Ekonomičnosti i/ili uštede vremena u putovanju.	DA	29	3,45	0,63	-0,46	0,23	
	NE	9	3,56	0,52			
3. Smanjenja stresa i više vremena na raspolaganju za sebe.	DA	28	2,96	0,83	-0,47	0,33	
	NE	8	3,13	0,83			
4. Mogućnosti samostalnog rada i/ili bolje koncentracije, organizacije/planiranja rada.	DA	30	2,90	0,71	-1,27	0,25	
	NE	9	3,22	0,44			
5. Bolji odnos sa kolegama i/ili nadređenima.	DA	30	2,50	0,73	1,37	0,28	
	NE	9	2,11	0,78			
6. Povećano zadovoljstvo poslom.	DA	31	2,94	0,77	0,56	0,32	
	NE	8	2,75	1,03			
7. Bolje korišćenje dostupne tehnologije.	DA	28	3,32	0,72	0,34	0,28	
	NE	9	3,22	0,83			

* Mean-srednja vrednost; SD-standardna devijacija; T-t test

Tabela 3*Deskriptivni pokazatelji evaluacije nedostataka rada na daljinu*

	N	Min	Max	Mean	SD
1. Gubitak osećaja pripadnosti svojoj instituciji, izolacija.	39	1	4	2,56	1,07
2. Smanjena vidljivosti i/ili uvažavanje rada od strane nadređenih.	39	1	4	2,64	1,03
3. Poteškoće u koncentraciji zbog ometanja aktivnosti u sopstvenom domu i/ili korišćenja tehnologije ukućana.	40	1	4	2,83	0,98
4. Poteškoće u pristupu alatima/dokumentima u kancelariji i dobijanju informacija od kolega koji rade u kancelariji/instituciji.	40	1	4	2,85	0,92
5. Poteškoće u planiranju rada i/ili prekomerna rigidnost radnog vremena.	39	1	4	2,79	0,89
6. Manji pristup stručnoj obuci i/ili napredovanju u karijeri, percepcija manje zaštite i/ili manjeg pristupa informacijama i /ili donošenju odluka o radu.	39	1	4	2,41	0,88
7. Percepcija da su podvrgnuti strožijoj kontroli i/ili negativnoj percepciji od strane kolega ili nadređenih.	39	1	4	2,46	0,96

*Min-minimum; Max-maksimum; Mean-srednja vrednost; SD-standardna devijacija

Pružaoци usluga u ranoj intervenciji, pored aktivnog angažovanja u osmišljavanju i implementaciji rada sa porodicom i njihovim detetom na daljinu, suočavaju se sa ograničenjima i izazovima u vezi sa odnosima prema kolegama, nadređenima ili funkcionisanjem u organizaciji i vlastitoj porodici.

U Tabeli 3 prikazani su rezultati ocene nedostataka rada na daljinu od strane stručnjaka. Vidimo da je srednja vrednost između ocena dva i tri, što bi predstavljao umeren stepen slaganja sa datom tvrdnjom. Dakle, naši ispitanici ne vide predložene nedostatke kao izrazite barijere u radu na daljinu. Poteškoće u koncentraciji zbog ometanja aktivnosti u sopstvenom domu i/ili korišćenja tehnologije ukućana isticane su i u drugim istraživanjima gde se navode teškoće distanciranja u fizičkom prostoru od ukućana i pretvaranja privatnog prostora u kancelariju (Oakman et al., 2020). Neminovno, prisutna su ometanja i distrakcije od strane prisutnih, što može da dovede do problema u porodičnom funkcionisanju (Anderson & Kelliher, 2009), a vraćanje na posao zbog dostupnosti i pristupačnosti ili završavanja posla koji je odložen zbog porodičnih obaveza dovodi do previše sati rada (Eddleston & Mulki, 2017).

Među nabrojanim tvrdnjama nešto izraženiji nivo slaganja imamo kada je reč o pristupu alatima/dokumentima u kancelariji i dobijanju informacija od kolega koji rade u kancelariji/instituciji kao i kod onih koje su u vezi sa poteškoćama u koncentraciji zbog ometanja aktivnosti. Istraživanje Andželika i saradnici (2020) pokazuje da rad na daljinu zahteva samodisciplinu i stvaranje mogućnosti da se posao nesmetano obavlja. Istraživanja pokazuju da je upravo fizički prostor, u smislu odvojenosti od kancelarije i kolega, pretvaranja prostora kuće u kancelariju, odsustvo neposredne komunikacije sa kolegama jedan od najvećih nedostataka ovakvog načina rada (Chambel et al., 2022). Ispitanici su u najmanjoj meri istakli da ovakav način rada

utiče na pristup stručnoj obuci i/ili napredovanju u karijeri, percepciji manje zaštite i/ili manjeg pristup informacijama i /ili donošenju odluka o radu.

Tabela 4

Razlike među ispitanicima koji imaju/nemaju iskustva u radu na daljinu (nedostaci)

		Da li imate iskustva u radu na daljinu ?	N	Mean	SD	T	p
1.	Gubitak osećaja pripadnosti svojoj instituciji, izolacija.	DA	29	2,48	1,05	-0,80	0,42
		NE	10	2,80	1,13		
2.	Smanjena vidljivost i/ili uvažavanje rada od strane nadređenih.	DA	30	2,70	1,05	0,64	0,52
		NE	9	2,44	1,01		
3.	Poteškoće u koncentraciji zbog ometanja aktivnosti u sopstvenom domu i/ili korišćenja tehnologije ukućana.	DA	31	2,84	1,03	0,16	0,87
		NE	9	2,78	0,83		
4.	Poteškoće u pristupu alatima/ dokumentima u kancelariji i dobijanju informacija od kolega koji rade u kancelariji/instituciji	DA	31	2,74	0,96	-1,39	0,17
		NE	9	3,22	0,66		
5.	Poteškoće u planiranju rada i/ili prekomerna rigidnosti radnog vremena.	DA	30	2,80	0,88	0,06	0,94
		NE	9	2,78	0,97		
6.	Manji pristup stručnoj obuci i/ili napredovanje u karijeri, percepcija manje zaštite i/ili manjeg pristup informacijama i /ili donošenja odluka o radu.	DA	30	2,40	0,89	-0,13	0,89
		NE	9	2,44	0,88		
7.	Percepcija da su podvrgnuti strožijoj kontroli i/ili negativnoj percepciji od strane kolega ili nadređenih.	DA	30	2,40	0,96	-0,71	0,47
		NE	9	2,67	1,00		

* Mean-srednja vrednost; SD-standardna devijacija; T-t test

U Tabeli 4 dati su rezultati poređenja ispitanika koji imaju, odnosno nemaju iskustva u radu na daljinu, a u pogledu nedostataka ovakvog vida pružanja podrške u ranoj intervenciji. Nije dobijena statistički značajna razlika, ali se može primetiti da stručnjaci koji nemaju iskustva u radu na daljinu neznatno više procenjuju da ovakav vid rada dovodi do gubitka osećaja pripadnosti svojoj instituciji, izolaciji i nedostatku socijalizacije sa kolegama, kao i poteškoća u dobijanju informacija i materijala iz kancelarije. Moguće je da stručnjaci koji nemaju ovaj vid rada u iskustvu percipiraju kao potencijalni problem upravo profesionalnu saradnju zbog nedostatka (ili navike) da budu u neposrednom kontaktu sa kolegama. U analizi Garavanda i sar. (2022) istaknuti su nedostaci rada koji su u skladu sa mišljenjima naših ispitanika, a to su smanjenje interakcija i nedostatak opreme, prostora i podrške. Pružaoci usluga kao nedostatak navode i činjenicu da nemaju sopstvenu kancelariju iz koje bi mogli pružati usluge, te da im je dosta izazovno pronaći prostor i organizovati vreme u ličnom domu za pružanje usluga ovog tipa (Cole et al., 2019).

Međutim, postoje i potencijalni nedostaci povećane upotrebe rada na daljinu u ranoj intervenciji u detinjstvu. Rad na daljinu možda neće biti toliko efikasan kao lične usluge za neku decu i porodice, posebno onu koja mogu imati poteškoća da se uključe sa virtuelnim platformama ili onu koja mogu imati više koristi od praktičnih intervencija. Štaviše, mogu postojati dodatni izazovi u vezi sa pitanjima kao što su privatnost, bezbednost i tehnološka infrastruktura koje treba rešiti kako bi se osiguralo da je rad na daljinu održiva dugoročna opcija za usluge rane intervencije u detinjstvu.

ZAKLJUČAK

Neminovnost promene u načinu pružanja usluga zahteva analizu prednosti i nedostataka ovakvog načina rada. Rezultati ovog istraživanja potvrđuju rezultate različitih studija koje su uglavnom studije preseka. Tako, iako samo mali broj ispitanika primenjuje redovno ovakav način pružanja podrške porodicama dece sa smetnjama u razvoju i razvojnim rizicima, njihova dosadašnja iskustva pokazuju da su kao benefiti prepoznate mogućnosti usklađivanja ravnoteže između potreba posla i porodice i/ili zadovoljavanja porodičnih potreba, lakše planiranje i organizacija, veća efikasnost u smislu uštede vremena stručnjaka, smanjenje stresa. Istovremeno, prepoznati nedostaci zahtevaju dalje pažljivu analizu kako bi se izbegli njihovi neželjeni efekti na pružanje podrške. Ispitanici su kao nedostatke istakli teškoće u radu zbog nejasne granice kuća/posao, distrakcije od strane ukućana, osećaj gubljenja kontakta sa kolegama, materijalima i informacijama. Obimnija, longitudinalna, studija sa većim brojem ispitanika i sagledavanjem kako kulturoloških, tako i organizacionih faktora dala bi pouzdanije smernice za primenu rada na daljinu.

LITERATURA

- Anderson, D., & Kelliher, C. (2009). Flexible Working and Engagement: The Importance of Choice. *Strategic Human Resources*, 8, 13–18. <http://dx.doi.org/10.1108/14754390910937530>
- Angelici, M., & Profeta, P. (2020). *Smart-working: work flexibility without constraints*. <https://ssrncom/abstract=3556304>
- Eddleston, K. & Mulki, J. (2017). Toward Understanding Remote Workers' Management of Work–Family Boundaries: The Complexity of Workplace Embeddedness. *Group & Organization Management*, 42, 346–387. <https://doi.org/10.1177/1059601115619548>
- European Commission Digital Economy and Society Index Report 2021. (2023, March 5). <https://ec.europa.eu/newsroom/dae/redirection/document/80560>
- Chambel, M. J., Carvalho, V. S., & Santos, A. (2022). Telework during COVID-19: Effects on the Work–Family Relationship and Well-Being in a Quasi-Field Experiment. *Sustainability*, 14(24), 16462. <https://doi.org/10.3390/su142416462>
- Cole, B. V., Pickard, K., & Stredler-Brown, A. (2019). Report on the Use of Telehealth in Early Intervention in Colorado: Strengths and Challenges with Telehealth as a

- Service Delivery Method. *International Journal of Telerehabilitation*, 11(1), 33–40. <https://doi.org/10.5195/ijt.2019.6273>
- Garavand, A., Jalali, S., Talebi, A. H., & Sabahi, A. (2022). Advantages and disadvantages of teleworking in healthcare institutions during COVID-19: A systematic review. *Informatics in Medicine Unlocked*, 34, 101119. <https://doi.org/10.1016/j.imu.2022.101119>
- Hao, Y., Franco, J. H., Sundarajan, M., & Chen, Y. (2020). A Pilot Study Comparing Teletherapy and In-Person Therapy: Perspectives from Parent-Mediated Intervention for Children with Autism Spectrum Disorders. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 51(1), 129–143. <https://doi.org/10.1007/s10803-020-04439-x>
- Hjelm N. M. (2005). Benefits and drawbacks of telemedicine. *Journal of Telemedicine and Telecare*, 11(2), 60–70. [https://doi.org/10.1258/135763305349988611\(2\):6070](https://doi.org/10.1258/135763305349988611(2):6070)
- Ingusci, E., Signore, F., Cortese, C. G., Molino, M., Pasca, P., & Ciavolino, E. (2022). Development and validation of the Remote Working Benefits & Disadvantages scale. *Quality & Quantity*, 57(2), 1159–1183. <https://doi.org/10.1007/s11135-022-01364-2>
- Oakman, J., Kinsman, N., Stuckey, R., Graham, M., & Weale, V. (2020). A rapid review of mental and physical health effects of working at home: how do we optimise health? *BMC Public Health*, 20(1). <https://doi.org/10.1186/s12889-020-09875-z>
- Pinkerton, L. M., Murphy, A., Bruckner, E., & Risser, H. J. (2022). Therapy service delivery for children with disabilities during COVID-19: Parent perceptions and implementation recommendations. *Journal of Community Psychology*, 51(6), 2430–2441. <https://doi.org/10.1002/jcop.22899>
- Prasad, D.K., Mangipudi, D.M.R., Vaidya, D.R., & Muralidhar, B. (2020). Organizational climate, opportunities, challenges and psychological wellbeing of the remote working employees during covid-19 pandemic: a general linear model approach with reference to information technology industry in hyderabad. *International Journal of Advance Research In Engineering And Technology*, 11(4), 372-389. <http://iaeme.com/Home/issue/IJARET?Volume=11&Issue=4>
- Rettinger, L., Klupper, C., Werner, F., & Putz, P. (2021). Changing attitudes toward teletherapy in Austrian therapists during the COVID-19 pandemic. *Journal of Telemedicine and Telecare*, 29(5), 406–414. <https://doi.org/10.1177/1357633x20986038>
- Rodríguez-Modroño, P., & López-Igual, P. (2021). Job quality and work—life balance of teleworkers. *International journal of environmental research and public health*, 18(6), 3239. <https://doi.org/10.3390/ijerph18063239>
- Rudolph, C.W.; Allan, B.; Clark, M.; Hertel, G.; Hirschi, A.; Kunze, F.; Shockley, K.; Shoss, M.; Sonnentag, S.; & Zacher, H. (2021). Pandemics: Implications for Research and Practice in Industrial and Organizational Psychology, *Industrial and Organizational Psychology*, 14, 1–35. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1017/iop.2020.48>
- Savić, D. (2020). COVID-19 and work from home: Digital transformation of the workforce. *Grey Journal (TGJ)*, 16(2), 101–104.
- Steed, E. A., Phan, N., Leech, N., & Charlifue-Smith, R. (2022). Remote Delivery of Services for Young Children With Disabilities During the Early Stages of the COVID-19 Pandemic in the United States. *Journal of Early Intervention*, 44(2), 110-129. <http://sagepub.com>
- Yang, H. W., Burke, M., Isaacs, S., Rios, K., Schraml-Block, K., Aleman-Tovar, J., Tompkins, J., & Swartz, R. A. (2020). Family Perspectives toward Using Telehealth in Early

Intervention. *Journal of Developmental and Physical Disabilities*, 33(2), 197–216. <https://doi.org/10.1007/s10882-020-09744-y>
What 800 executives envision for the postpandemic workforce. (2020, September 23). McKinsey & Company. <https://www.mckinsey.com/featured-insights/future-of-work/what-800-executives-envision-for-the-postpandemic-workforce>

ADVANTAGES AND DISADVANTAGES OF TELEWORKING – PERCEPTION OF EXPERTS

Špela Golubović¹, Mirjana Đorđević², Snežana Ilić²

¹University of Novi Sad - Faculty of Medicine, Serbia

²University of Belgrade - Faculty of Special Education and Rehabilitation, Serbia

Introduction: *Teleworking can help increase access to early childhood intervention services, especially for families living in remote areas or where no professionals and teams can provide these services.*

Aim: *This research aims to examine what advantages and disadvantages of teleworking in providing early intervention services cited by experts who support families.*

Methods: *The sample consisted of 43 professionals who received training to provide support within the framework of family-oriented early intervention. Participants anonymously filled out the online questionnaire – “Scale of advantages and disadvantages of remote work”, which, in addition to fundamental data on gender and frequency of teleworking, contained 14 questions related to the advantages and disadvantages of remote work.*

Results: *Experts state that when working remotely, they see the most significant advantages in greater accessibility to families, a better economy in providing services, and greater flexibility; they are satisfied with the cooperation with families and colleagues. They cite problems with mastery of technologies, the availability of technologies, the absence of direct contact with colleagues, and the need for more information from colleagues.*

Keywords: *early intervention, teleworking, experts*